

**BUYUK SIYMOLAR
(ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MISOLIDA)**

*Samarqand davlatarxitektura-qurilish
universiteti akademik litseyi tarix fani
o'qituvchisi **Sarmanov Qobiljon Mamarajabovich.***

Tel; +99893-225-35-45

Email: qobiljonsarmanov@mail.ru

Annotatsiya.

Mazkur ilmiy maqolada buyuk temuriy hukmdor Zahiriddin Muhammad Boburning ijtimoiy-siyosiy faoliyati ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Boburning Movarounnahrda siyosiy kurashlari, Shayboniyxon bilan qarama-qarshiliklari hamda Hindistonda Boburiylar davlatini barpo etish jarayonlari yoritiladi.

Kalit so'zlar. Zahiriddin Muhammad Bobur, Temuriylar, Movarounnahr, Shayboniyxon, Boburiylar davlati.

Аннотация.

В данной научной статье на основе научных источников анализируется социально-политическая деятельность великого правителя Тимуридов Захириддина Мухаммада Бабура. Рассматриваются политическая борьба Бабура в Трансоксиане, его конфликты с Шайбани-ханом и процессы создания государства Бабура в Индии.

Ключевые слова: Захириддин Мухаммад Бабур, Тимуриды, Трансоксиана, Шайбани-хан, государство Бабура.

Abstract.

This scientific article analyzes the socio-political activities of the great Timurid ruler Zahiriddin Muhammad Babur based on scientific sources. Babur's political struggles in Transoxiana, his conflicts with Shaibani Khan, and the processes of establishing the Babur state in India are covered.

Keywords. Zahiriddin Muhammad Babur, Timurids, Transoxiana, Shaibani Khan, Babur state.

Kirish. Zahiriddin Muhammad Bobur Markaziy Osiyo va Hindiston tarixida muhim o'rin egallagan buyuk shaxsdir. Uning faoliyati temuriylar davlati inqirozi va yangi siyosiy kuchlarning vujudga kelishi bilan chambarchas bog'liq. Zahiriddin Muhammad Bobur 1483-yil 14-fevralda Andijonda tavallud topgan. Otasi Umarshayx Mirzo Farg'ona viloyati hokimi bo'lgan. Onasi Qutlug' Nigorxonim Toshkent hokimi Yunusxonning qizi edi. U o'qimishli va oqila ayol bo'lib, Boburga hokimiyatni boshqarish ishlarida faol ko'mak bergan, harbiy yurishlarida hamrohlik qilgan. Umarshayx Mirzo oilasi bilan yoz oylarini Sirdaryo bo'yida – Axsida, yilning qolgan fasllarini Andijonda o'tkazardi.

Asosiy qism: Boburning bolaligi Andijonda o'tgan. U barcha temuriy shahzodalar kabi maxsus tarbiyachilar, yirik fozilu ulamolar ustozligida harb ilmi, fiqh, arab va fors tillarini o'rganadi, ko'plab tarixiy va adabiy asarlar mutolaa qiladi, ilm-fanga va she'riyatga qiziqadi. U 1494-yili otasining fojeali vafotidan so'ng, 12 yoshida Farg'ona taxtiga o'tiradi. Dovyurakligi va jasurligi bois "Bobur", ya'ni "Sher" laqabini oladi.

Bobur 1494-yili 12 yoshida Farg'ona ulusi hokimi bo'lgach, Andijon taxti uchun ukasi Jahongir Mirzo, amakisi Sulton Ahmad Mirzo, tog'asi Sulton Mahmudxon kabi siyosiy raqiblariga qarshi kurash olib boradi. Jahongir Mirzo bilan murosaga kelish uchun Farg'ona ulusini ikkiga taqsimlab, yarmini unga topshiradi va o'zi Samarqand sari yo'l oladi. Bu shahar uchun bir necha yil davom etgan kurashda katta harbiy kuchga ega bo'lgan Shayboniynxonning qo'li baland keladi va Bobur Samarqandni tark etishga majbur bo'ladi. 1504-yili Shayboniynxon Andijonni ham qo'lga kiritgach, Bobur janubga yo'l olib, Kobulda o'z hokimiyatini o'rnatadi.

Zahiriddin Muhammad Boburning dastlabki siyosiy maqsadi Movarounnahrda markazlashgan kuchli davlatni saqlab qolish, mustahkamlash va Amir Temur saltanatini qayta tiklashdan iborat edi [4].

Bu paytda Samarqand taxtiga uchinchi hukmdor kelgan edi. Xususan,

1494-yil iyul oyida Sulton Ahmad Mirzo vafotidan keyin taxtga o'tirgan Sulton Mahmud Mirzo davlatni 5-6 oydan ortiq idora etmadi. U kasallik tufayli 43 yoshida vafot etdi. Taxtga shu kunga qadar Buxoroda hokim bo'lgan o'g'li Boysung'ur o'tiradi. 1495-1496-yillarda Bobur Samarqandga ikki marta muvaffaqiyatsiz yurish qiladi.

Bobur 1497-yil kuzida Samarqand atrofidagi bir qancha joylarni, shuningdek, yetti oylik qamaldan so'ng Samarqandni egallaydi. Boysung'ur Qunduzga qochadi. Bu paytda shahar qamal tufayli og'ir kunlarni boshidan kechirmoqda edi. Bobur qo'shinni ta'minlashda katta qiyinchiliklarga duch keldi. Ayrim navkarlar Andijon va Axsi tomon qochib ketadi. Buning ustiga Andijonda qolgan ayrim beklar Boburdan yuz o'giradi va ukasi Jahongir Mirzo tarafiga o'tadi.

Bunday muvaffaqiyatsizlik Bobur qo'shiniga salbiy ta'sir etadi. Xususan, bu paytda ko'pchilik bek va navkarlar Boburni tark etadi. O'ziga sodiq kishilar bilan qolgan Bobur ma'lum muddat Xo'jandda turgach, so'ngra Toshkent hokimi Mahmudxon huzuriga keladi. U shu yerda Andijonni qaytarib olish rejasini tuzadi. Ma'lum muddatdan so'ng u Xo'jandga qaytadi va ko'p o'tmasdan Marg'ilonni egallab, Andijonni qaytarib olish tadbirini ko'radi. Nihoyat, Bobur ikki yildan so'ng, ya'ni 1498-yil iyunda uni qayta qo'lga kiritadi.

Bu paytga kelib temuriylarning o'zaro urushlari kuchayadi. Bunday fursatdan foydalangan Shayboniyxon Movarounnahrni istilo qilishga kirishadi. 1499-yilda u Jizzax va Samarqand orqali Qarshi va Shahrisabzgacha yurish qiladi va katta o'lja bilan Dashti Qipchoqqa qaytadi. Bir qancha vaqtdan so'ng Shayboniyxon katta kuch bilan Movarounnahrqa qaytadi. U 1499-yilda Buxoro va Qorako'lni egallaydi, 1500-yilda esa Sulton Ali Mirzo Samarqandni Shayboniyxonga jangsiz topshiradi. Ammo, shahar aholisi va zodagonlarining ma'lum qismi temuriylar hukmronligini tiklash tarafdori bo'lgani uchun ular Farg'ona hokimi Boburga maktub yo'llab, Samarqandni ishg'ol qilishga da'vat etadi [2, B.107].

1500-yil kech kuzda Bobur 240 kishilik qo'shini bilan Samarqandga yetib keladi. Aholi unga peshvoz chiqib, shahar darvozasini ochib beradi. Shahar

himoyasi uchun Shayboniyxon tomonidan qoldirilgan 600 nafar askar qirib tashlanadi. Shayboniyxon esa Buxoroga chekinadi. Shundan so'ng, qisqa vaqt ichida Samarqandning barcha tumanlari, shuningdek, Qarshi va G'uzor shaharlarida Bobur hokimiyati tan olinadi. Biroq bu paytda shaharda oziq-ovqat zaxiralari tugagan va ocharchilik boshlangan edi. Bundan xabar topgan Shayboniyxon katta kuch to'plab, yana Samarqandga yurish boshlaydi. Zarafshon bo'yidagi Saripul qishlog'i yaqinida 1501-yil aprelda bo'lgan jangda Bobur qo'shini yengiladi va u Samarqandga chekinadi. Shahar yana qamal qilinadi. Bu qamal to'rt oy davom etadi. Qamalda qolgan shahar aholisining ochlikdan tinkasi quriydi. Bobur 1501-yilning ikkinchi yarmida noilojlikdan Samarqandni tark etishga majbur bo'ladi va Toshkentga, Mahmudxon huzuriga yo'l oladi [4].

Bobur temuriylar saltanatini himoya qilish va uni saqlab qolish uchun astoydil harakat qildi. Shayboniyxonga qarshi bir necha yil davomida muttasil kurash olib bordi. Biroq mamlakatda hukm surgan og'ir iqtisodiy tanglik va siyosiy parokandalik natijasida maqsadiga erisha olmadi.

1503-yil Toshkent xoni Mahmudxon, Bobur va qalmoqlarning birlashgan qo'shini Shayboniyxon tomonidan Sirdaryo bo'yida tor-mor qilinadi. Bobur Samarqand taxti uchun kurashayotgan paytda Andijonni Sulton Ahmad Tanbal egallab oladi. 1501-1504-yillarda Bobur Farg'ona mulkini qaytarib olish uchun Sulton Ahmad Tanbal, Jahongir Mirzoga qarshi olib borgan kurashi muvaffaqiyatsizlik bilan tugaydi. Temuriylarning to'xtovsiz janglari va og'ir soliqlaridan toliqqan xalq Boburni qo'llamadi va u 1504-yil iyun oyida Movarounnahrni tark etishga majbur bo'ldi [2, B.107].

Shundan keyin u 1519-1525-yillarda Hindistonga yurish qiladi. 1526-yil aprel oyida Panipatda Hind sultoni Ibrohim Lo'diyning 100 ming kishilik lashkarini o'zining 12 ming kishilik qo'shini bilan tor-mor etib, Dehlini egallaydi. Shuningdek, 1527-yil mart oyida Chitora hokimi Rano Sangoga qarshi jangda g'alaba qozonadi. Ushbu muvaffaqiyat Boburga butun Hindistonni uzil-kesil egallashga va u yerda Boburiylar sulolasi hukmronligini o'rnatishga imkon beradi [3].

Ma'rifatparvar shoh Zahiriddin Muhammad Bobur Hindistonda markazlashgan davlat barpo etadi. Mamlakatda tinchlikni mustahkamlash, siyosiy muhit barqaror bo'lishiga alohida e'tibor qaratib, turli millat va din vakillari o'rtasida bag'rikenglik g'oyalarini targ'ib etadi. O'lkani obodonlashtirish, savdo-sotiqni rivojlantirish, bog'u-roq'lar bunyod etish borasida ulkan ishlarni amalga oshiradi. Bunday xayrli tadbirlar keyinchalik uning vorislari tomonidan ham izchil davom ettirilib, Hindistonning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy ravnaqiga xizmat qiladi.

Boburiylar davlatidagi madaniy muhitning Hindiston uchun ahamiyati haqida Javaharlal Neru bunday yozadi: "Bobur Hindistonga kelgandan keyin katta siljishlar yuz berdi va turli rag'batlantirishlar hayotga, san'atga, arxitekturaga yangi nafas baxsh etdi, madaniyatning barcha sohalari bir-biriga tutashib ketdi" [1]. Bobur va uning avlodlari Hindistonda 332 yil davomida hukmronlik qilgan va mamlakat tarixida chuqur iz qoldirdi.

Bobur O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng o'z yurtida haqiqiy qadr-qimmat topdi. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining Farmoniga ko'ra, 1993-yilda Bobur tavalludining 510 yilligi tantanali nishonlandi. Andijon shahrida Bobur nomidagi universitet, teatr, kutubxona, milliy bog' barpo etilib, ushbu majmuada "Bobur va jahon madaniyati" muzeyi, shoirning ramziy maqbarasi bunyod etildi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, Zahiriddin Muhammad Bobur o'z davrining murakkab siyosiy sharoitida katta tarixiy rol o'ynagan buyuk davlat arbobidir. Uning ijtimoiy-siyosiy faoliyati nafaqat temuriylar davri, balki jahon tarixini o'rganishda ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Bobur o'z davrida temuriylar davlatini saqlab qolish va uni rivojlantirishga harakat qildi. Ammo bu davrdagi tarixiy sharoit va temuriylar o'rtasidagi adovat uning bunday maqsadini amalga oshirishga imkon bermadi. Natijada Bobur Movarounnahrni tark etib, Hindistonni egalladi va u yerda Boburiylar sulolasiga asos soldi. Ushbu sulola Hindistonda uch asrdan ziyodroq hukm surdi va jahon tarixida o'chmas iz qoldirdi. Shu sababdan, buyuk Vatandoshimizning ijtimoiy-siyosiy faoliyatini o'rganish

o'tmishda o'zidan o'chmas iz qoldirgan ajdodlarimiz tarixini yoritishda muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Mattiyev U.B.** Zahiriddin Muhammad Bobur haqida besh fakt. Zahiriddin Muhammad Bobur merosining sharq davlatchiligi va madaniyati merosida tutgan urni nomli konferensiya.samarqand.2025.8-12 bet.
2. **Akbarova O.** Boburning ikki duosi. https://uza.uz/uz/posts/boburning-ikki-duosi_344774
3. Mattiev U. B. ЗАВОЕВАНИЕ ТУРКЕСТАНА И ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСА ЕГО ПОСЛЕДСТВИЙ В ИСТОРИОГРАФИИ ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 3. – С. 19-21.
- 4.Bobur ensiklopediyasi. –Toshkent: Sharq, 2014, – B.107.
- 5.Begmatdulobovich M. U. Historical Coverage of the Socio-economic Life of Afghan Citizens in Turkistan (the Second Half of the XIX Century–the Beginning of the XX Century) //International Journal on Orange Technologies. – 2020. – T. 2. – №. 11. – С. 21-25.Zahiriddin Muhammad Bobur – shoh va shoir. Risola. – Samarqand, 2022.
- 6.<https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/tarix/allomalar/zahiriddin-muhammad-bobur-1483-1530/>
- 7.Mattiev U. B. The conquest of Turkestan and the coverage of the issue of its consequences in the historiography of the period of independence //ISJ Theoretical & Applied Science, 03 (71). – 2019. – С. 19-21.